

CATEGORIA FIINȚEI LA HEGEL ȘI HEIDEGGER

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Dacă se pune problema unei apropieri între concepțiile hegeliene și heideggeriene asupra Ființei, este necesar să se aibă în vedere, în cele ce urmează, dacă și cum cele două concepții pot fi abordate împreună. O astfel de abordare poate porni de la perspectivele asupra Ființei. Vom supune însă atenției următoarele observații: ființa heideggeriană nu este un concept, iar și că Ființa hegeliană este categoria cea mai abstractă a logicii și nu este încă un concept, Conceptul fiind întregul, aflat în domeniul Realității.

Sistem închis?

Un prim aspect ce va fi abordat este cel care ține de caracterul general al construcției hegeliene. S-a spus, uneori argumentat, alteori nu, că sistemul hegelian este un sistem închis¹, în care tot ceea ce este, deci tot ceea ce stă sub categoria Ființei, este prins în Concept. Având de-a face prinderea exteriorității ca atare în sistem, sistemul este unul închis, cu o forță infinită în virtutea căreia își subordonează chiar propria exterioritate. Dacă sistemul este întreg, atunci este închis. Determinațiile sunt fixate, toate cele ce sunt au un punct *terminus*, acesta fiind Conceptul. Deci, termenii sunt închiși, totul este determinat, fixat. Sistemul hegelian ar părea, sub această interpretare, în repaos absolut, în care toate contradicțiile sunt rezolvate și nimic nu se mai poate petrece. Orice nouă mișcare ar cere o tensiune între teză și antiteză; numai că din moment ce toate tensiunile au fost depășite, o astfel de opoziție teză-antiteză nu mai este posibilă. Prin urmare, procesul trebuie să se oprească. Vom încerca să argumentăm că această interpretare este cel puțin exagerată. Vom propune câteva coordonate care să dovedească tocmai că sistemul hegelian nu este închis; iar, odată cu aceasta, că apropierea de Heidegger este nu numai posibilă, dar chiar aducătoare de clarificări utile.

Ideea generală a filosofiei hegeliene este că elaborarea sistemului trebuie să se producă sub înfățișarea unei deducții categoriale. Prin urmare, totul va fi idee. Dacă este așa, atunci trebuie analizat ce se poate spune despre un astfel de sistem sub aspectul închiderii sau deschiderii. Aici intervin două aspecte: cel istoric-biografic și cel logic-argumentativ.

¹ Walter Kaufmann, *Hegel. A Reinterpretation*, ed. Anchor Books, Doubleday & comp, Inc. Garden City, New York, 1966., pp. 234–237. Păreră este împărtășită, cel puțin implicit, și de W.T. Stace și J.N. Findlay.

La nivel biografic, interesul dovedit de Hegel pentru filosofia greacă este binecunoscut. Cu alte cuvinte, semnificațiile originare ale conceptelor utilizate în construcția sistemului nu puteau fi străine unui cunoscător al filosofiei grecești, mai cu seamă că acesta încerca elaborarea unui sistem care să cuprindă tot. Totuși, acest aspect biografic este de importanță secundară. Cert este că semnificația originară a categoriilor era una interogativă². Categoriile erau tot atâtea întrebări pe care gândirea (Ființa) le formula în raport cu diversul experienței (Existența). Posibilitatea ordonării, pornind de la experiență, a celor ce există, deci a diversului experienței, este garantată tocmai de deschiderea pe care o constituie întrebările privitoare la acest divers. Iar aceste întrebări s-au cristalizat sub forma categoriilor. Mai mult, pentru a arăta structura interogativă a gândirii ca atare, categoriile – întrebările puse de gândire existenței – au ca formă exterioară nu o propoziție, ca în limbile contemporane, ci un cuvânt. Structurile fundamentale care explicitează gândirea (Ființa) ca atare sunt niște interogații.

Caracterul interogației este de a deschide. Fiecare asertare a unei categorii este deschiderea unei probleme (*pro-ballo* = a arunca în față, a supune unui examen; obstacol, provocare, pro-punere)³. Deci, nicidecum gândirea categorială nu are ca scop închiderea, mai cu seamă dacă deducția categoriilor are un caracter dialectic. Această idee va fi articulată pe fundalul hegelian.

Aici intervine cel de-al doilea aspect, și anume cel argumentativ. Sistemul hegelian este, cum am arătat, o deducție categorială. Avansăm ideea că toate categoriile despre care vorbește Hegel sunt tot atâtea întrebări pe care gândirea și le pune sieși. Argumentarea este astfel:

Dacă se spune despre sistemul hegelian că este închis, atunci aceasta nu este nicidecum o judecată corectă; este doar abstractă. Dacă se acceptă ceea ce am argumentat mai sus, și anume că speculativul ca atare nu trebuie redus la forma judecății⁴, atunci trebuie să se accepte că prin ceea ce s-a spus mai sus se înțelege tot un gând speculativ. Deci, că sistemul este închis și deschis, iar categoriile fixează și deschid. Mișcarea este permanent dublă: nicidecum nu este vorba de vreo închidere de genul judecății. Judecata fixează determinațiile, în timp ce gândirea speculativă deschide termenii spre propria exterioritate. Dacă lucrurile stau astfel atunci devine clară și posibilitatea recuperării speculative. Asertarea ființei ca principiu este asertarea unei tensiuni inițiale între cele ce sunt și gândire. Existența, considerată drept categorie filosofică, este ieșire din sine a Ființei, deci deschidere spre exterioritate. Fiecare categorie recuperează ceva din diversul experienței, al

² Vezi Constantin Noica *Pentru o interpretare a categoriilor lui Aristotel*, în *Probleme de logică*, I, Editura Academiei, București, 1968, și Gheorghe Vlăduțescu, *O enciclopedie a filosofiei grecești*, Editura Paideia, București, 2001 (definițiile termenilor ce stau pentru categoriile aristotelice: cantitate, calitate etc.).

³ Gheorghe Vlăduțescu, *op. cit.*, p.456.

⁴ Vezi G.W.F.Hegel, *Știința logicii*, Editura Academiei, București, 1966, p. 73. Adevărurile speculative nu pot avea forma judecății.

Existenței. Fiecare categorie este o sinteză la nivelul unei probleme (*pro-ballo*); cu alte cuvinte, categoriile sunt deschideri a ceea ce este în sine spre ceea ce este în afară de sine, aruncat în față, „pro-blematicizat”. Tensiunea inițială dintre în-sine și pentru-sine este exprimată printr-o categorie. Categoria nu rezolvă tensiunea anulând-o, ci păstrând-o ca suprimată, prin suspensie speculativă (*Aufhebung*). Depășirea nu este întoarcere la indeterminarea originară, ci îmbogățire la nivelul determinației⁵. Mai mult, se poate argumenta că evoluția dialectică a sistemului este posibilă tocmai datorită caracterului interogativ (pro-blematic) al categoriilor. Numai datorită deschiderii originare a *în-sinelui* spre propria exterioritate este posibilă identificarea speculativă.

Dacă cele spuse până aici sunt corecte, atunci sistemul ca atare este un sistem deschis în aceeași măsură în care este închis. Mai mult, nu este un sistem de tip *intelectiv*. Conceptul hegelian nu este imobil, deci nu este o idee a rațiunii, o esență pură, ci un concept speculativ; în plus, tensiunile sunt rezolvate, nu dizolvate, adică sunt suspendate speculativ, păstrate. Aceasta asigură „respirația”, deci „viața” Conceptului. Categoriile sunt tot atâtea deschideri către propria exterioritate a ceea ce este în sine. Sistemul hegelian este guvernat de o dublă mișcare: deschidere și închidere.

Există nu o sinonimie logică, ci o unitate analogică între deschiderea heideggeriană și cea hegeliană. Bineînțeles, nu este vorba despre același lucru. Deschiderea heideggeriană (*Erschlossenheit*) se plasează la nivelul ființării privilegiate, numită *das Dasein*. Această ființare este locul de deschidere a ființei⁶. Faptul de a fi deschidere este o permanentă a *Dasein*-ului. Analogia se stabilește însă la nivelul existențialilor. Fiecare existențial este o structură ce explicitează deschiderea originară a *Dasein*-ului spre ființă. Mai mult, prin stipularea Faptului-de-a-fi-în-lume (*das In-der-Welt-sein*) ca existențial prim, Heidegger merge dincolo de separația subiect-obiect a filosofiei tradiționale, revelând unitatea și continuitatea ontologică ce face posibilă această structură logic-gnoseologică subiect-obiect. Prin urmare, *Dasein*-ul este, de la bun început, în exterior și în interior, iar faptul de a fi deschis face posibilă această interioritate și exterioritate. Tăietura ontologică ființă-ființare este depășită tocmai prin trecerea deschizătoare care este *das Dasein*. În plus față de aceasta, *Dasein*-ul este singura ființare întrebătoare de ființă. Preeminența interogației față de răspuns este explicitarea structurii fundamentale a *Dasein*-ului. Ceea ce este prim este întrebarea, deci deschiderea.

Fără îndoială că Hegel și Heidegger au înțeles diferit această deschidere. Dacă la Hegel aspectul important este cel logic, iar categoriile sunt cele ce dau această deschidere, Heidegger se axează pe nivelul *existențial*. Unitatea analogică

⁵ Întoarcerea absolută, deci eliminarea unei determinații, este imposibilă. Negarea negației nu este revenire la indeterminarea originară, ci îmbogățire.

⁶ Deschiderea ființei este singurul aspect sub care interesează ființarea privilegiată, *Dasein*-ul.

se păstrează, însă. Deschiderea, făcută posibilă de o unitate originară, este o coordonată pe care cei doi gânditori se apropie; la nivel logic, Hegel, pentru care categoria Ființei este cea care dă unitatea originară ce face posibilă diferența și identificarea speculativă. La nivel *existențial*, Heidegger, pentru care caracterul de deschizător de ființă al *Dasein*-ului, ce garantează unitatea ființării cu ființa, este central.

Această caracteristică a deschiderii trimite spre un alt aspect unde o lectură împreună a lui Hegel și Heidegger este posibilă: recuperarea. Deschiderea este spre ceva ce nu este încă explicit „al meu”. Acest aspect va fi analizat în cele ce urmează.

Istoria filosofiei ca recuperare

Evoluția istorică a gândirii filosofice, a lumii în genere, de fapt, nu este și nu poate fi arbitrară, potrivit lui Hegel. Dacă ar fi astfel, atunci istoria ca sistem ar fi imposibilă. Mai mult, gândirea însăși ar fi absolut separată de ceea ce se petrece în istorie. Cu alte cuvinte, ceea ce este adevărat ar fi mereu în afara gândului; iar gândirea ar trebui să ofere acest adevăr transcendent. Exterioară propriului obiect, care o transcende, gândirea ar avea de parcurs un drum infinit spre adevăr. Ar fi, deci, o formă care se „aplică” exterior unui conținut care o transcende inevitabil. Ceea ce ar oferi gândirea ar fi numai pe sine ca formă, deci aspectul subiectiv-formal. Ceea ce este „dincolo” ar rămâne etern incognoscibil și inaccesibil gândirii.

Această atitudine este combătută de Hegel. Dacă istoria filosofiei este accidentală, și nu necesară, atunci gândirea ca atare este condamnată la formalism. Dimpotrivă, dacă istoria filosofiei este sistem, deci are legi de evoluție, început și scop, atunci șansa gândirii de a revela adevărul este garantată⁷. Și aceasta pentru că istoria filosofiei nu este altceva decât încercarea Ideii de a se exprima pe sine însăși; este devenirea din sine însăși a acestei Idei. Începutul este Ființa, ca principiu al gândirii așezat la temelia a tot ceea ce este. Ființa este nemijlocitul nedeterminat. Mișcarea este apoi din și prin sine; deci scopul și legile mișcării gândirii nu sunt exterioare ei. Elaborarea sistemului, ca idee, nu are a porni de la ceva care-l transcende absolut și îl legitimează. Dacă ontologia hegeliană este o logică, atunci Transcendența (categoria filosofiei tradiționale) este Ființa, iar Subsistența este totul, adică Ființa pe deplin determinată, Ideea Absolută.

Pornind de aici, se poate argumenta că mișcarea Ideii hegeliene este recuperatorie. Dacă Ideea este totul, atunci nimic nu se pierde. Totul este adus înapoi în Spiritul Absolut. Istoria filosofiei, așa cum o explicitează Hegel, este tocmai această mișcare de reînțoarcere la sine a Ideii. Nici unul din sistemele filosofice tradiționale nu se putea numi „Sistemul”. Aceasta deoarece nu recuperase tot în Idee. Ceea ce transcende sistemele filosofice tradiționale este

⁷ „Istoria este sistem în dezvoltare”. G.W.F.Hegel *Prelegeri de istorie a filosofiei I*, ed. Academiei, București, 1963, p. 37.

tocmai adevărul lor, care urmează a fi regăsit de gândire. Cu alte cuvinte, construcțiile filosofice anterioare sistemului hegelian au lăsat permanent în afară lor exact ceea ce le legitima și le scăpa. Din acest motiv am afirmat mai sus că toate aceste construcții conțineau în sine germenii propriei depășiri speculative (*Aufhebung*). Dacă până la Hegel adevărul era exterior sistemului, condamnând, cum am precizat, gândirea la formalism, acum adevărul este de regăsit în sistem. Istoria filosofiei este această recuperare de sine a gândirii (Ființei) care nu mai lasă nimic în exterior. Dacă totul este concept și Conceptul (*con-cipio*) este tot, atunci totul este prins în Idee. Cercul cunoașterii (speculativ) este constituit atunci când gândirea ajunge la Ideea absolută care își este sieși sens, deci nu mai are a recupera exterioritatea sa. Ideea Absolută conține această exterioritate și nu mai are de recuperat propriul său sens, fiind coprezentă și identificată cu acesta.

Dacă toate acestea sunt acceptate, putem conchide că istoria filosofiei este istoria gândirii care recuperează din propria sa exterioritate propriul său sens, sau sensul Ființei⁸. Nimic nu transcende sistemul, spre a-l legitima. Depășirea exteriorității prin recuperarea acesteia și reîntoarcerea asupra originarității principiului care este Ființa, adică gândirea, este mersul prin lume al Ideii: istoria filosofiei, sau istoria în ansamblul ei. Această deplasare se desfășoară astfel: principiul este Ființa care tinde spre realizare, adică spre ieșirea din sine și reîntoarcerea la sine. Odată constituită exterioritatea, Ființa se înstrăinează de sine. Adevărul sistemelor filosofice nu este complet, pentru că nu redă Ideea în ansamblul său, ci lasă o exterioritate; cu alte cuvinte, revelă numai adevăruri parțiale. Reîntoarcerea la sine a Ideii, odată cu depășirea și păstrarea (*Aufhebung*) momentelor anterioare, și regăsirea unității originare a Ființei constituie realizarea completă a sistemului; recuperarea începutului asigură constituirea sistemului ca întreg, deci și realizarea scopului, și anume adevărul (care este întregul).

Problema recuperării începutului este abordată și de Heidegger. De fapt, s-ar putea spune că tocmai regăsirea originarului este provocarea pe care o adresează gândirii filosoful german⁹. Deși funcționează pe paliere multiple — am putea spune că este o permanență a gândirii heideggeriene — vom aborda această chestiune numai în legătură cu două aspecte: regăsirea sensului ființei și, pornind de aici, destrucția istoriei ontologiei tradiționale.

Dacă se acceptă provocarea despre care aminteam, atunci trebuie avut în vedere că Heidegger constată că greșeala filosofiei de până la el este că a uitat propriul ei temel sau început, adică ceea ce o legitimează: ființa. Pe parcursul istoriei ei, gândirea omului a făcut din ce în ce mai mult abstracție de ființă, împingând-o în uitare. Am calificat mai sus această uitare drept sinucigașă. Acum putem argumenta: pierderea temelului oricărei gândiri posibile este o prăbușire în

⁸ Ideea Absolută fiind propriul ei sens.

⁹ Originaritatea fiind raportul prim al *Dasein*-ului față cu ființa, ocultat de istoria filosofiei. Numai acest raport interesează.

abisul neființei. Filosofia s-a raportat nedemn la propriul început, uitându-l; astfel, s-a uitat pe sine. Singura sarcină pe care o mai poate avea gândirea, după două milenii de filosofie, este regăsirea propriului început pentru a-și putea găsi rostul său, sau sensul, *telos*-ul. Dacă ființarea privilegiată este avută în vedere numai prin prisma relației sale cu ființa, deci dacă *Dasein*-ul interesează numai pentru că este deschizător sau dezvăluitor de ființă; dacă fiecare moment al istoriei filosofiei a fost guvernat de un mod anume în care ființa “s-a dat”, fie prin această dezvăluire, fie prin închidere¹⁰; dacă orice sens care se poate constitui în lumea (*die Umwelt*) *Dasein*-ului este condiționat de raportul acestuia cu ființa; atunci recuperarea sensului original al ființei este și trebuie să fie „Problema” filosofiei.

Mișcarea heideggeriană se arată astfel ca fiind una de recuperare a sensului ființei, obturat de filosofia de până acum. Recuperarea istorică oglindește recuperarea la nivel *existențial*: regăsirea ființei în istoria filosofiei presupune parcurgerea în sens invers a acesteia, până la greci. În plus, solicită și refacerea experienței originare a ființei, în care trăia lumea greacă: „mai aproape” de ființă. La nivelul *Dasein*-ului, această reîntoarcere este depășirea a tot ceea ce obturează relația privilegiată a acestuia cu ființa. Până la urmă, aceste mișcări se dovedesc a fi inseparabile, dat fiind faptul ca ființarea privilegiată este, prin constituția sa de ființă, istorică. Deci, istoria ca sistem al sistemelor filosofice are ca fundament tocmai această structură istorică a *Dasein*-ului.

În raport cu aceste aspecte trebuie avută în vedere destrucția istoriei ontologiei tradiționale despre care vorbește Heidegger. Destrucția, ca act, nu este nicidecum un fel de ștergere absolută a memoriei. Este o edificare; mai mult, este prilejuită de istoria ontologiei. Regăsirea sensului ființei prin îndepărtarea straturilor care o obturează nu reprezintă câtuși de puțin plasarea sistemelor filosofice anterioare într-un fel de indiferență filosofică. Este mai degrabă o asumare a lor. Uitarea istoriei filosofiei ar fi uitarea uitării ființei. Deci, vom fi uitat că am uitat ființa. Adică, nu am mai putea să o regăsim. Numai dacă această uitare este menținută și asumată o căutare a ființei este posibilă. În plus, dacă este adevărat că orice căutare se face numai în orizontul unei deja-găsiri, cu atât mai mult uitarea uitării ființei ar face imposibilă regăsirea ei: dacă nu mai știm că am pierdut ființa, atunci nu mai căutăm în orizontul unei găsiți. Dacă ceea ce este căutat nu este căutat ca fiind ceva uitat, dar fiind disponibil într-un fel anume, atunci căutarea nu mai are sens. Se poate căuta numai ceva care a fost pierdut; deci, ceva pe care l-am avut cândva, și încă îl mai avem într-un fel ascuns. Iar aceasta este cunoașterea pre-ontologică a sensului ființei, sau relația originală privilegiată pe care o are *Dasein*-ul cu ființa.

Dacă lucrurile stau astfel, atunci destrucția istoriei ontologiei nu este o ștergere, ci o păstrare a momentelor acestei ontologii tradiționale. Acesta este locul de apropiere față de Hegel. S-ar putea vorbi despre un fel de suspensie speculativă

¹⁰ Ființa se dă diferit în diferite epoci, care apar brusc. Vezi și Michel Haar, *Cântul pământului*, Apostrof, Cluj, 1998, p. 97.

pe care o utilizează Heidegger. Fără a o numi *Aufhebung*, trebuie precizat că dacă istoria filosofiei nu mai este istoria Ideii care devine din sine; dacă această istorie este guvernată de modul în care ființa „se dă” în diferite momente, atunci se poate califica destrucția ontologiei tradiționale ca fiind recuperare a ceea ce era uitat.

În acest sens, trebuie precizat că nu poate fi vorba despre o întoarcere absolută. Heidegger nu propune un fel de „călătorie în timp” dublată de ceea ce am numit mai sus „ștergere a memoriei”. Recuperarea sensului ființei se face pentru noi¹¹. Nnicând nu ne vom putea întoarce la modul în care grecii priveau lumea. Nnicând relația originară cu ființa în care trăiau grecii nu va mai putea fi refăcută. Ceea ce este posibil este doar actul recuperator. Acest act trebuie să țină seama că ființa a fost uitată și să nu uite această uitare. Grecii nu uitaseră ființa, pare a ne spune Heidegger; ei trăiau în „prezența” ei. În lumea greacă nu s-ar fi putut pune problema recuperării. Regăsirea unui început presupune pierderea sa urmată de o reîntoarcere asupra sa. Acesta este încă un punct unde Heidegger și Hegel se apropie.

Și Hegel vorbește despre recuperare; mai mult, dacă nimic nu se pierde, atunci nimic nu este uitat. Dar ceea ce este depășit este păstrat ca atare. Am putea spune că cele două concepții se oglindesc reciproc. Hegel propune o recuperare, care este o rememorare și o păstrare a momentelor Ideii. Sistemele anterioare, datorită caracterului lor anistoric (în mare parte), uitaseră momentele de la care au pornit și faptul că devenirea este un element important. Recuperarea speculativă este o păstrare în memorie și o rememorare perpetuă a momentelor devenirii Ideii, cum am precizat. Prin urmare, configurarea istoriei filosofiei ca devenire a Ideii este tocmai această recuperare a începutului, a originii, care face posibilă și identificarea speculativă, prin întoarcere asupra sieși a ideii și revenirea, astfel, la unitatea incipientă. Heidegger, pe de altă parte, propune tocmai o astfel de mișcare, dar de această dată fără a face referire la vreun fel de devenire logică. Recuperarea sensului ființei este mișcarea inversă, traversarea istoriei filosofiei cu păstrarea momentelor ei. Dar recuperarea este, ca și în cazul lui Hegel, nu o deplasare prin ștergerea memoriei, ci o readucere la prezență a sensului pierdut; faptul că nu se uită ca s-a uitat ființa este garanția menținerii istoriei filosofiei.

Modalitatea reconstrucției istoriei filosofiei are, prin urmare, relevanță specială în ceea ce privește concepțiile lui Hegel și Heidegger. Raportată la aspectul în discuție, Ființa, această reconstrucție are în vedere recuperarea originarității ca mod de constituire a sensului istoricității: la Hegel prin reîntoarcere asupra începutului spre a regăsi unitatea, iar la Heidegger prin dezvăluirea începutului spre a găsi sursa oricărei semnificații posibile. Deși ființa este înțeleasă diferit de cei doi gânditori, putem afirma cu certitudine că găsirea sensului acesteia (care la Hegel este Ideea Absolută care își este sieși sens, iar la Heidegger este *Sinn von Sein* – sensul ființei) este o mișcare de recuperare care reglează istoria filosofiei. Vom vedea, în cele ce urmează, care este structura acestor reconstrucții.

¹¹ Walter Kaufmann, într-un capitol intitulat sugestiv *Hegel și Heidegger* atrage atenția asupra imposibilității întoarcerii absolute. Vezi Walter Kaufmann, *op. cit.* p.205.

Construcția sensului ființei

La o primă vedere, elaborarea unui sistem filosofic (Hegel) și cea a unei întrebări (Heidegger) nu par a avea prea multe în comun. Există însă, și la acest nivel, locuri în care o lectură împreună este posibilă. Deși direcțiile de analiză sunt multiple, două vor fi aspectele avute în vedere în cele ce urmează: chestiunea legată de sensul ființei și, pornind de aici, structura interogativă – deci problema întrebării — a construcțiilor hegeliană și heideggeriană.

Hegel pornește de la Ființă ca nemijlocit nedeterminat. Cu alte cuvinte, Ființa pură este privată de orice determinare, este pură interioritate. Sensul ființei, dacă se poate vorbi de așa ceva, are a fi constituit și recuperat; problema sensului Ființei, care este aceeași cu determinarea Ființei, reglează demersul. Se poate lectura deducția categorială hegeliană ca fiind o încercare de a preciza sensul Ființei: din moment ce, odată cu fiecare etapă, sensul Ființei, adică al gândirii, deci adevărul, are încă a fi constituit și recuperat și numai la final este regăsit – Ideea Absolută fiindu-și sieși sens¹², având în vedere că nici o exterioritate nu mai are a fi recuperată, deci sensul Ideii nu mai are a fi regăsit în altceva decât în ea – se pare că fiecare nouă categorie care este dedusă precizează un nou sens al Ființei, care vine să se adauge celui deja constituit. În plus față de aceasta, sensul Ființei, care este Ideea Absolută dacă se acceptă grila de lectură propusă, nu este un simplu rezultat. Ceea ce are relevanță în stabilirea sensului este tocmai drumul parcurs. Dacă adevărul nu este un moment indiferent față de procesul care îl produce¹³, atunci nici sensul Ființei, care este adevărul, deci întregul sau Ideea Absolută, nu poate fi astfel. Rezultatul procesului nu anihilează drumul parcurs, ci tocmai prin reîntoarcerea asupra acestui drum se legitimează (și legitimează la rândul său, drumul parcurs sau procesul; întemeierea este dublă, reciprocă sau circulară). Cu alte cuvinte, se poate spune că sensul Ființei este întregul, rezultatul cu drum cu tot, deci că important nu este numai punctul în care se ajunge, ci procesul de elaborare a sensului Ființei, care este chiar sensul Ființei. Acest proces este tocmai deducția categorială însăși. Dacă lucrurile stau astfel, atunci sistemul hegelian nu este încă un sistem ce-și caută dincolo de sine adevărul, deci sensul, ci are a-l constitui și a se regăsi în integralitatea sa în acest sens, care este Ideea Absolută.

Fără îndoială că Heidegger nu abordează astfel lucrurile: nicidecum nu este vorba despre o deducție categorială care are a-și constitui sensul. În schimb, se pare că avem de-a face cu o provocare dublă în debutul lucrării *Sein und Zeit*: găsirea sensului ființei și elaborarea, în prealabil, a întrebării privitoare la ființă¹⁴.

¹² Vezi nota 9.

¹³ Demonstrația imposibilității indiferenței începutului față de sistem este expusă de Hegel în chiar începutul *Științei logicii* ed. Academiei, București, 1966, pp. 49–60. Vezi și cap. II, prima secțiune.

¹⁴ Jean Greisch, *Ontologie et temporalité*, PUF, Paris, 1994., p. 73.

Sensul ființei, ca și în cazul lui Hegel, nu este dat dinainte spre a fi descoperit. Intenția elaborării unei întrebări privitoare la ființă dezvăluie aceea că sensul ființei nu este indiferent față de drumul parcurs. De fapt, elaborarea unei întrebări privitoare la ființă este chiar drumul spre sensul ființei. Fiecare mișcare care se face pe acest drum angajează integral raportarea *Dasein*-ului la ființă. Sensul ființei, cel care are a fi dobândit explicit, dar care este numai în chip neclar cunoscut, ordonează constituirea drumului care duce la el. Și în acest caz avem de-a face cu o dublă condiționare: sensul ființei este angajat în fiecare moment al parcurgerii drumului către el și legitimează astfel acest drum; invers, drumul parcurs, elaborarea întrebării privitoare la ființă, este cel care constituie sensul ființei. Sensul ființei este, prin urmare, prezent – chiar dacă nu în chip explicit – în fiecare mișcare pe care *Dasein*-ul o face pe drumul care duce la ființă, și garantează și angajează integral ansamblul posibilităților de a fi ale ființării privilegiate¹⁵.

Dacă lucrurile stau astfel, atunci există o apropiere față de Hegel. Așa cum am precizat, deducția categorială este un proces care se desfășoară pornind de la o structură interogativă. Am numit categoriile ca fiind tot atâtea întrebări pe care gândirea (Ființa) și le pune sieși din sine și despre sine. Dat fiind că momentul de început al procesului dialectic este o tensiune maximă între gândire și obiectul său, deci este o separație care se cere recuperată, atunci ideea categoriei ca interogație își găsește un temei: întrebarea exprimă tocmai această tensiune care se cere rezolvată. Prin sinteză, opozițiile între teză și antiteză sunt rezolvate. Cu alte cuvinte, Hegel elaborează sensul Ființei construind succesiv întrebări privitoare la Ființă. Aceasta este deducția categorială. Elaborarea celei mai bune întrebări, adică finalul procesului dialectic, coincide cu elaborarea completă a sensului Ființei. Tensiunea dintre întrebare și răspuns este rezolvată în Ideea Absolută: întrebarea își conține propriul răspuns (la fel cum interioritatea își conține propria exterioritate).

Se poate vorbi, totuși, despre o diferență majoră. Dacă la Hegel elaborarea sensului Ființei este completă, deci dacă cercul se închide, la Heidegger aceasta nu se petrece. Dacă la Hegel putem vorbi despre rezultat cu drum cu tot, la Heidegger vorbim, mai degrabă, despre un drum mereu deschis¹⁶. Sensul ființei, la Heidegger, nu are un punct *terminus* în care se concentrază recuperând întreaga semnificație; dimpotrivă, *Dasein*-ul realizează, cu fiecare alegere, posibilitățile sale de a fi care, atât timp cât este aici (*Da-sein*), sunt deschise, iar când nu mai are posibilități de a fi, nu mai este aici (*Nicht-mehr-da-sein*). Problema integralității *Dasein*-ului este lăsată ca o provocare, iar nu rezolvată¹⁷.

¹⁵ Jean Greisch vorbește despre două întrebări: una privitoare la sensul ființei și cealaltă privitoare la modul de a pune întrebarea. Ele pot fi diferite sau pot constitui o mișcare dublă, de tip dialectic: pot fi perspective ale sensului ființei ce are a fi elaborat. Vezi Jean Greisch, *loc.cit.*

¹⁶ Vezi Walter Biemel *Heidegger*, Humanitas, București, 1996, p. 15. Biemel contestă, pe bună dreptate, posibilitatea aplicării mecanice a dialecticii hegeliene la gândirea heideggeriană.

¹⁷ Vezi Jean Greisch, *op. cit.*, pp. 267–268.

Deși diferența este importantă, se pot găsi puncte de apropiere care nu permit un clivaj absolut între Hegel și Heidegger. Dacă se acceptă cele spuse mai sus, și anume că sistemul hegelian nu este un sistem închis ci, mai degrabă, deschis către propria exterioritate; mai apoi, dacă această descriere a sistemului este garantată tocmai de interpretarea categoriilor ca întrebări pe care gândirea și le pune sieși, ținând seamă și de aceea că opozițiile, adică tensiunile, nu sunt dizolvate, ci rezolvate prin suspensie speculativă (*Aufhebung*); atunci putem vorbi despre o deschidere a Ideii Absolute. Bineînțeles, nu este vorba de a pune în joc o nouă tensiune ce se cere rezolvată, ci de a ține în atenție că tensiunile rezolvate sunt păstrate, nu complet șterse. Dacă este așa, atunci s-ar putea vorbi despre o diferență între concepțiile hegeliană și heideggeriană care să mijlocească, eventual, o sinteză dialectică. Am pornit nu de la ideea unui clivaj, ci a unei continuități; am explicat, la anumite niveluri, această continuitate între cele două concepții, prezentând locuri de apropiere sau puncte comune; am evidențiat o diferență care ar putea mijloci, cum am precizat, o sinteză dialectică. Explicarea acestei diferențe va fi scopul, în cele ce urmează; mai apoi, o încercare de a închide cercul este sarcina ce se impune de la sine.

Originaritate și totalitate: problema adevărului

Adevărul este de găsit în întreg, ne spune Hegel; adevărul este de găsit în originaritatea începutului, ne spune Heidegger. Deci, se pare că avem de-a face cu o discordanță.

Din perspectivă hegeliană, Ființa indeterminată și nemijlocită nu poate fi adevărul. Adevărul este întregul și el are a fi găsit, odată cu desfășurarea procesului, treptat, până la constituirea completă. Heidegger consideră că tocmai raportarea originară, dincolo de determinațiile logicii, la ființă este locul unde trebuie căutat adevărul, văzut ca stare-de-neascundere (*aletheia*).

Indiferent dacă este în integralitatea sistemului sau în originaritatea începutului, adevărul trebuie căutat. Există un drum care duce la el; iar parcurgerea acestui drum este chiar găsirea adevărului. Aceasta deoarece Hegel consideră că în fiecare moment al deducției categoriale adevărul este prezent, dar nu în fiecare moment în mod explicit. Numai această prezență a adevărului face posibilă continuarea procesului dialectic pornind de la aceea că gândirea are a găsi în și prin sine adevărul, și nu trebuie să-l caute altundeva. Pe de altă parte, Heidegger apreciază că orice căutare se face numai în orizontul unei găsiți prealabile; nu am putea căuta ceea ce nu avem, deja, într-un fel anume.

În ambele cazuri este, deci, vorba despre parcurgerea unui drum spre adevăr. Acest drum este istoria filosofiei sau destrucția ei; indiferent cum ar fi, este vorba nu despre o ștergere a momentelor istorice anterioare, ci despre o asumare a acestora. Filosofia occidentală a ocultat sau constituit adevărul. Rolul construcțiilor hegeliană și heideggeriană este de a-l recupera. Hegel ne spune că Ființa se determină în diferite perioade ale istoriei, spre împlinirea și constituirea totală, în

sistem. Heidegger ne spune că ființa „se dă” diferit în diferite epoci și că este necesar a privi dincolo de aceste epoci, spre originaritatea începutului. Avem, deci, de-a face cu o transcendere în dublu sens a istoriei. Aici poate fi fixată diferența care să mijlocească o posibilă sinteză dialectică: Hegel merge spre integralitate, Heidegger spre originaritate. Iar dacă identificarea speculativă înseamnă ideea întoarsă asupra sa, ori coincidența începutului și sfârșitului, atunci putem spune următoarele: indiferent cum ar merge, dacă Hegel și Heidegger sunt în căutarea adevărului și chiar dacă înțeleg cu totul altceva prin el, ei nu sunt absolut separați. Iar căutarea adevărului este constituirea lui prin raportare la istoria filosofiei, care este parcursă în sensuri opuse de cei doi gânditori. Diferența face posibilă o eventuală sinteză speculativă, eventual regândită astfel încât să nu mai solicite o transcendere a tezei și antitezei de către sinteză, ci o coprezență a acestora. În originaritatea începutului, sau în integralitatea Ideii Absolute, Hegel și Heidegger au a se întâlni, încheind cercul cunoașterii. Mai mult, tocmai înțelegerea diferită a ființei de către aceștia a mijlocit această posibilitate. Prin urmare, pornind de la această idee, a ființei, Hegel și Heidegger se apropie fără a se separa absolut, dar și fără a se compara. Dacă toate acestea sunt corecte, atunci o lectură împreună care să permită constituirea unui concept, a unei prinderi la un loc a filosofiilor hegeliană și heideggeriană pare a fi nu numai posibilă, ci și recomandabilă pentru a-i înțelege pe cei doi gânditori. Adevărul concepțiilor acestora pare, astfel, a sta tocmai în acest posibil dialog.